

Із оповідань Антона Ю. Крушельницького.

І. Ж е б р а к.

Гей, гей, мій пане!... Не так то легко, як ви гадаєте!... Хочете, щоб я оповів вам усю історію свого життя — про мене!... Та щож?... Ви повірите, що я ґазда — не такий то вже дуже заможний, та всеж ґазда?... Ви смієтеся!... Ну, бачите! Думаєте: „Бреши старий“. Дивитеся на моє лахмітє, на мою жебрацьку торбу, тай глумитеся з мене: „Він ґазда!... Який же він може бути ґазда — той жебрак!...“ Тим то й нерадо оповідаю своє житє, та коли вже обіцяв, так годі!...

Двайцять літ і з накладом мій батько мав іще вісімдесять овець та двацять моргів поля, а як прийшло ся поділити між дітей, то мені припали 3 морги і 15 овець. Тоді ще вільно було пасти де хочеш. Винаймаємо було полонину в скарбі і пасемо вівці і на полонині і в лісі, де лиш є трава.

Тай жило ся якось. З поля оплачу податок та прогую худібку, що зароблю в панських лісах, чи при скарбовій дорозі, чи тартаку — маю на прожиток — а як то ми й їмо!... От куліш та куліш, — є молоко — гаразд, нема — обійде ся!... Та вже як живу, так живу, а коби з ранку до вечера!...

Аж раз якось чуємо — поставили нового фільвальтера!... Тай таки зараз мали вибрати посла. Наш пів,

дай йому Боже царство небесне, почав у неділю говорити проповідь, та таку, що ми всі мало не плакали. „Тримайтеся, каже, люде, не вибирайте хрунів на виборців, бо посол до сойму, то ваша захисть від ворожої сили!...“ І такої нам іще наговорив, що ми всі як один були би зараз віддали голос на пана адуката з повіту.

А як опісля вибрали адуката - Русина послом, то, кажу вам, люде аж не знали, що собі робити!... Той скаче, той тішиться, той кричить з радості!... Господи! Як приїхали виборці з повіту, то все село не знало, що робити з собою з радості.

Якось два дні потому пішли наші з громади до пана фільвальтера, бо час уже пускати вівці в полонину.

— Що — крикнув фільвартер — вівці!... Я вам пущу вівці!

— Та ми заплатимо, прошу ласки пана, за полонину.

— Ідіть наймайте собі у попа полонину, або у того адвоката з міста — він вашим послом до сойму — ідіть, нехай вас ратує!... Чи я не казав, на кого вам голосувати?... Тепер не кайтеся!... Полонини не винайму ні за які гроші!...

Громада загула, коли їй послі принесли таку вість від пана.

— Щож, ходім до попа!...

Пішли.

— Та бачите, мої любенькі, — каже піп, затираючи руки, — бачите!... Щож я вам пораджу?... Я задерся з паном, то й не в силі вам помочи!... Беріть хіба полонину на тім боці, там не скарбова, то вам винаймуть!...

— Так бо-ж то, єіомостечку, мала!...

— Що-ж робити!... Треба збути якусь пайку овець!...

Тоді то я збувся всіх овець.

Богачі наймили ту полонину, але вже з других рук — від Жида.

На рік уже й фільвальтер винаймив громаді полонину, та саму лиш полонину, бо в лісі пасти вже не мож було. А та полонина п'ять миль від села!... Гони вівці без попасу тільки сьвіт!...

Та я вже не мав що гнати!...

Десь і гроші розлетіли ся — я продав кусень поля та купив пару волів та корову.

Того таки року вмирає мені жінка. Я до учителя:

— Пане учителю, позичте мені п'ятнайцять банок!...

— А на що-ж вам, Климе?...

— Та ось жінку би поховати!...

Приходжу до попа, а він:

— Видиш, Климе, вмерла тобі газдиня, мати дітям, нехай з Богом спочиває!... Треба їй честь віддати, аби їй було легко лежати на тім світі!... А що?... Поховати тобі з уською парадю?...

— Та вже-ж, — кажу, — а що сімось правитимуть?...

— Десятку, знаєш Климе, то ще май не багато, бо то й до церкви й з церкви і службу і парастас!... Так що?...

Я зітхнув — та що було робити!...

Поховав я жінку з парадю, справив гостину, дав ще на дві служби тай мусів продати воли.

Приношу гроші вчителеві, а він лиш похитав головою.

— Звідки-ж ви розжили ся, Климе, на гроші?...

— Га, звідки!... Продав воли!...

Учитель узяв п'ятнайцять банок без проценту, та все лиш хитає головою. Вкінці відвернув ся і утер рукавом сльозу з очей. Я вже давно відійшов від него, а він усе ще стоїть на воротах, дивить ся за мною та хитає сумно головою.

Того року клали ми шопи попови. Коштували вони громаду шість соток. На мене припало заплатити п'ятку; були такі, що платили і десятку, а хто не мав ні грядки поля, лиш саму хату, мусів платити два і пів ринського. Боже мій, Боже! Що ми набідували ся, що громада накладала ся попови!... Бо де-ж то!... Шопи добрі — вали їх, клади нові!... Тай такі поставив, що і піп з міста таких не має — а тут у нас усього вісімсот душ!...

Без жінки стала розмітати ся моя праця! Я вподобав собі молоду дівчину, наймичку. Ми звінчали ся. А щоб розжити ся на гроші, я дав Жидови на застав корову. Корова варта була п'ятдесят банок. Жид дав мені за неї двацять.

Я годував її, мав молоко цілий рік, і сир і масло, бо без того не було, а коли вже втелила ся, продали ми телятко та поділили ся грішми — то за процент. На-рік треба було вернути жидови дваїцять банок, та я їх не мав. Мусіли продати за пятьдесять дві банки корову та поділили ся грішми.

Якось два роки потім не вродило збіже, стала дорожня, зарібку не було.

— Е, — гадаю, — нема чим жити, возьму ся на спосіб!...

Грядку, на пять кірців бульби, остатню, яку мав при хаті, заставив жидови за дваїцять банок.

Жінка сварила мене, а я кажу:

— Дурна!... По році віддамо Жидови девятнайцять і девять шісток, тай відберем грядку!

— Гі! — накинула ся на мене жінка. — За шістку тай жидова буде уживати цілий рік грядки... Пек ти осина!... Цур тобі!...

— Ба, коли то знаєш, стара, вигоду жид робить і то без проценту, що ти знаєш, як воно йде!...

— А щож ти робити-меш?...

— Ет, що тобі!... На лиш тих дваїцять банок та сиди тихо дома!... Я незадовго верну, то принесу не то!...

Пішов я до війта, взяв зарібничу книжку, староство підписало... Я в торбу ялівцю тай дві-три ложки — от як здибає шандар, то маю чим виказати ся: „Продаю яловець...“ Перейде шандар, я знов прошу милостині, і так маю на місяць... е, таки добрі гроші!...

Або знов піду з другим таким як я, ходимо від села до села: „Попалили ся!“ — тай люде дають, що можуть. І так я узбирав якось сїмдесять банок у місяць...

Я дав дідови десять крейцарів і відійшов. Та зараз почув я позад себе його голос:

— А прошу я, мамки, татки, за худібку, за здоровля, аби Бог дав щасливий ярмарочок людям та вам!... Не поминайте каліки — аби Бог вас не поминав в царстві небеснім!... А прошу, мамцю люба, мила, моя мамочко, за ваше щастя, Богородице діво, радуй ся обрадованна во женах!...

Якийсь чоловік дав йому нового.

— Бог да прости, татку, за худібку, за здоровля, за душі померші!... Молю ся, благаю!... Мої любі газди, помилуйте каліку, за худібку, за любе здоровля!...

Я стояв іще хвилю, коли однак нагадав собі, як він кривдить свою громаду, позбавляє її робітника, піддержує пянство, неморальність — мені стало сумно. Я ще раз вернув ся до него.

— Слухайте. діду! А багато вас пускає ся на такий заробок?...

— Ого-го, пане! Тут скрізь по горах є такі! Декуди нема хати в селі, відки би хтось не ходив оттак на заробок!...

— Ну, і дають вам зарібничу карту?...

— Отсе раз!... Чому би ні!... Та то кажуть, що давнійше самі попи людей на таке виправляли та ділили ся грішми, а нині... нині і вїйт оближе і ті панки з староства, писарі, чи як вони... Тай чому би мали не дати карту!... Говоріть!...

II. Н а п л о т і.

— Держи, держи май, хло'!... Бий боржі до берега!...

Керма заскрипіла в стільці, дошка вдарила сильно по воді, однак плоть не прибила до берега — сильний гін води на гряді хопив її та поніс далі...

Стало вечеріти.

По лівім березі Лімниці попривязувані плоти, сплавники порозкладали на березі ватри та гріють ся.

— А ци ви вже вігонили воду? — питає Андрій тих, що прибили до берега.

— Ба!...

— А де вода?...

— Є!... Та недалеко ще!...

Андрій, що стояв при кермі з переду, крикнув на свого заднього товариша, щоби брав ся на ліво.

Вони остатні виїхали з Осмолоди, коли вже вода опадала, і ось заплили всього мильо, „вигонили вже воду“ і мусять прибити до берега.

Задній кінець плоти вдарив о берег, сплавник виско-
чив на землю, зловив ключку і тягне плоть до себе. Ще
з десять кроків плила плоть долів, поки вкінці зупинила ся.

Вони вбили пальок в землю, зачепили на него ключку,
що придержувала плоть на місці і посідали на березі.
Поклали ватру.

— Гі! — каже Андрій, оглядаючи ся кругом, —
візбирали ломик, що нема чим ні раз затопити... А йди-ко,
Гриню, до он тої сухані та врубай на топлю.

За хвилю розгоріла ватра, сплавники поклякали проти
огню та стали сушити на собі одіж.

— Гііі!... Ся плоть іде так паскудно!... Я ще так
не гонив!...

— Ба, Грицю, а кільки люде беруть набору на трійку,
а ми шо?... Навалили як дурні.

— Та чорт його знав, шо Жиди пустять так скоро
клявзу!... А казав я: збиваймо довгі цалівки! А ти ні:
„куртш та куртш!“ От маєш куртш, тай усього двійка...

— Те, я гадав, що з куртшу зібем чвірку, а то
й трійки не впіли...

— Айя!... Тай віпаде нам по шість шісток за день!...

— Та коби!...

Андрій скочив на плоть, забрав сакви, виймив горня,
зачер води з ріки та приставив до ватри.

— Так цунко ниніка били клявзу, що не було як
і пополуднувати!... А тютюн є в тебе, Андрію?...

— Нема!... Ось шо іно в люльці.

Виймив люльку з ташки, тютюну лиш на дні. Встро-
мив її в ватру, запік, наклав до неї вугля тай став пи-
кати...

— Не дурно то якийсь вігадав, шо питає сі пан:
„А ти шо, хло', напхав вугле в люльку?...“ „А, бо нема,
пане, тютюну!...“ Таке і в тебе, Андрію!...

— Гм!... Та таке!...

Скипів окріп, Андрій посолив його, засипав кукуру-
зяної муки, переколов — виколотив та приставив до ва-
три, щоби висмажила ся кулеша.

— В тебе ще май багато муки, як бачу?...

— О!... Май багато!... Я взяв на три дни, гадав, що завтра будуть бити клявзу, а то нині!... Тай лишилася мука...

— Ти брав у неділю у Гершка?...

— Або не знаєш?... Чоловік возьме в неділю чвертку та другої неділі віддай за сю чвертку, та бери другу, тай так увесь вік!...

— Та бо і дре ошуя Гершко!...

— Ба!... Та чому не дре?... Він би і душу віпер з христїнина!... В Рожнітові купує муку по п'ятнацять шісток за чвертку, а в Ясени вже по сімнацять за гроші, а на віру то вже не дасть від дев'ятьнацятьох.

— Наш брат не жие нічим, хіба кулешу уварить, та є молоко, то добре, а має свою бульбу, то зварить юшки, тай таке!... Та жид уже на тій муці та на ходаках то дре, як може!...

— А ти не вариш їсти?...

— Е!... Я відержу до вечера!...

Розкинули ватру, виймили паль із землі, плоть відбили від берега.

Вода прибула, плоть гонить швидко, де-де лише отре ся зі споду о камінь, де-де на гриді піде під воду.

Була се двійка з коротких цалівок. Вони не мали вже коли збити хочби трійки, бо в горі пустили нечаяно клявзу і вода позривала плоти до берега, так що мусіли їх скоро гнати. Андрій і Гриць успіли ще на свою двійку накидати цалівок, що стали їм за трійку — однак не були вони зв'язані вужевками, тож розсували ся, де лиш вода пішла горі плотю. Долів поприбивали ще до берега деякі плоти та трами з брусів.

Нараз відбив ся перед ними на воду один трам. Вода велика — незадовго дігнали вони своєю плотю трам.

Переполох відбив ся на їх лицах. Руки дрожать, — ось-ось вдарить плоть о трам...

Вони беруть ся на ліво — минають плесо — вода взяла їх на гриду. Тарах!...

Вужевки потріскали, цалівки розсувають ся, розплили ся по воді...

Передня часть розсунула ся вся — Андрій пішов під плоть...

Виплив... ударив руками об воду... пірнув...

Сплавники з траму скочили за ним — витягли на трам...

Голова закровавлена... плоть зачіпила за довгі кучері... вирвала їх...

Перевертають його горі спиною — трясуть у воздуху — виливають воду...

Розбирають — череву розпорене... Плоть приперла його до каменя під водою, роздусила...

Гриць бігає по березі — ломить руки... Він збирає цалівки, що їх вода розкинула, збирає і збирати-ме ціле літо... а ні, то жид продасть корову, вижене його з хати... його, жінку, дітей...

А за той час, поки збирати-ме дошки по воді, мусить їсти, і жінці і дітям їсти дати і на все те брати у Жида, на віру та на віру...

III. На базарі життя.

— От і сонїнько вже з полудня, а тут чоловік нічого ще не вторгував. Їхав шість миль на ярмарок, гадав, возьму деяку десятчину, а тут маєш, пять коновок продав зо всього краму та два цебрики!... Кинь-ко, Гриню, конятам іще капку сїна!

З такими словами звернув ся Іван до свого сина, що лежав на землі коло коновок, скіпців та цебриків, та роздивляв ся кругом.

Гринь у перше на такім великім ярмарку. Його все чудує, він немов оголомшений. Дивить ся на людей, на крам розложений кругом і сам не знає, що бачить, кого бачить, чи се снить ся йому, чи на яві?... Він протирає очи та знову вдивлює ся цікаво в сей зачарований вир, що так і крутить ся кругом його.

Слова батька прочунали його. Встав, загорнув руками сїна з воза, кинув перед коні і знову ляг на своїм місци.

Іван опер ся о драбину воза, виймив люльку ізза пояса, набив тютюном, зачиркав сірник до штанів та став раз-по-раз пикати, щоби розгорів тютюн.

— Га! таке то вже! — промовив далі сам до себе, підвів ся на драбину, ноги спустив в долину, сплюнув тай став пикати люльку.

— О, казала собі жінка купити хустину, а тут і муки нема за що купити, не то що!... А той нехрист Жидиско, чорти його бабу, вже лиш кілька коновчин має. Ну, пустив дешевше тай купує народ, а що купує?... Які вони?...

Він задумав ся. Хитає головою, дивить ся на свої коновки та пикає раз-у-раз люльку, хоч вона вже давно погасла.

В його уяві промайнули ті дні, що їх просидів за роботою, промайнули ті ночі, що їх не доснав, щоби лиш покінчити все до чиста перед ярмарком. Жінка було гримне на него: „Лягай-ко, Йване, спати, шкода сьвітла!“ — а він їй зараз: „От цить, дурна, продам коновки, то й тебе вберу й дітям справлю чобітки на зиму, щоби не бігали як песята босі по снігу!...“ Вона вірила всему, обертала ся до стіни на постелі, за хвилю хропіла, а він набивав далі клевцем обручі. — А тепер!... Що скаже Марина, як він привезе весь свій набір до хати! Яке йому буде лице, коли діти за чобітками питати-муть, жінка за мукою?...

За такими думками пересидів він на возі до вечера. Коли вже смеркло ся, почав складати на віз коновки, та сказав синові закладати коні, аж ось наближає ся кілька Жидиків. Стали торгувати коновку: оглядають одну, кладуть, беруть другу, знову їм щось не до вподоби. Йому вже далі за много тих жидівських видумок, та все ще поки-що мовчить, хоч і підозріває їх, що прийшли закпити собі з него: поторгувати і не купити.

— Адіть, адіть, газдо, — крикнув якийсь мужик, — а гляньте-ко, як там Жидок тікає з вашою коновкою!...

Він оглянувся — і справді!

Жидики почали тікати та він наздогнав одного та заїхав йому з всеї сили межи очі.

— А ти злодію! Юдо! ти красти!... А на тобі красти, а на тобі красти, а на тобі ще раз красти!...

Вся злість, яка кипіла в ньому нині, вилляла ся на сего Жида — Іван став його молотити мов цук со-

ломи, не бачив, що вже кров виступила на лиці його жертви.

Збігли ся Жиди, обступили кругом Івана, оборонили Жидика. Іван боронить ся проти юрби розлючених Жидів — замахне ся сюди-туди, та вже й Жиди почали де-де тікати, коли з'явив ся сторож безпеченства, поліцай.

— Пустіть, пустіть, що тут?... Вступіть ся!...

— Той злодій той, він... Беріть його, пане поліцай, він розбишака... вбив, убив хлопця, — почали кричати з усіх боків Жиди.

Іван перехрестив ся, видивив ся на поліцая та на Жидів, хотів щось сказати, та поліцай зловив його сильно за руку і тягне на поліцію.

— Та де?... за що?... Пустіть, пане!...

— Я тебе пущу!... Пожди! ще шибениця тебе не мине!...

— Таж паноньку, бійте ся Бога, кого-ж я вбив? За що ви мене кудись волочите?... Я господар, у мене жінка, діти...

Його очі обернули ся там, де стояв віз. Наляканий син затав коні та рушив мерщій з міста.

Загоріли по місті лампи. Ось уже й до поліції недалеко — хвиля, і він опинить ся за кратками. Покличуть в суд і він сидіти-ме кілька місяців у криміналі. А може й рік!... На сю думку стиснуло ся його серце жалем. Він у перше сидіти-ме у криміналі!... А жінка!... а діти!... Його відцурають ся в селі, за ним діти показувати-муть пальцями: „Ади, ади, пішов кримінальник!...“

З лица уступила кров, очі засьвітили злобно... Поліцай крикнув з болю, зловив ся руками за лице, застогнав Жид, другий повалив ся на землю. Счинив ся крик, гамір, одні кричать: „Ловіть, ловіть його!“ — иньші питають: „Що, що такого, де, хто?...“

Добру ще хвилю стояли всі на тім місці, далі накинули ся Жиди на поліцая, як він тримав хлопа... А поліцайови самому сьвіт не милий, він побіг обмити закров'ялене лице...

Другого дня став Іван оповідати свою вчешню при-
роду в місті. Вей аж заходять ся від сміху, а далі каже
один старий господар:

— Які вони пани ті поліцаї, чи як їх там кликати!...
Їм не заїдь буком межи очі, то душу випруть з християнина!...

— Так, так, куме Пилипе! — підхопив другий дідусь
та хитає головою. — З ними по людськи, то вони тебе
з'їдять з чобітьми!...

